

Özgürlüğü “Kölelik Yolu”yla Anlamak

BEKİR BERAT ÖZİPEK*

SUNUŞ

Yüzyılımıza damgasını vuran en önemli düşünürlerden birisi de kuşkusuz Hayek'tir . Kimilerince sevilen, kimilerince nefret edilen bir düşünür olarak Hayek, kendisini bağlı gördüğü liberal düşünce geleneğine yaptığı katkıların yanında, kolektivizme yönelik eleştirileri açısından da önem taşımaktadır.

Bu yazıda düşünürün oldukça tanınmış ve yalnız yazıldığı dönemde değil, sonrasında da yankılar uyandırmış eserlerinden birisi ele alınarak, yazarın sosyal ve siyasal teorisi anlatılmaya çalışılmıştır. Aslında bir iktisatçı olmakla birlikte, eserlerinde disiplinler arası bir yaklaşım sergileyen düşünürün bu yazının konusunu oluşturan "Kölelik Yolu" adlı kitabı aynı zamanda bu türdeki çalışmaların da en iyi örneklerinden birisidir.

Bu yazının, "Yazar Teorisi ve Eseri" başlıklı ilk bölümünde, Hayek'in Kölelik Yolu'nda yeterince vurgulanmayan temel yaklaşımlarının özetlenmesine çalışılmıştır. Kitabın incelenmesine ayrılan "Kölelik Yolu'na Yakından Bakış " başlıklı ikinci bölümde ise kitap merkez alınarak düşünürün sosyal ve si-

yasal teorisi yedi başlık altında ele alınmıştır. Kitabın kaleme alınış biçimi ve dile getirilen düşüncelerin birbirinden somut olarak ayrı olmaması nedeniyle, kitabın orijinal başlıklarıyla değil, tarafımızdan belirlenene başlıklar altında benzer ifade ve yaklaşımların bir araya getirilmesine çalışılmıştır. Öte yandan yazarın metodolojisine ve siyasal teorisine ilişkin olan, ancak kitabında yeterince vurgulanmadığına inandığımız bazı bilgiler ise, konunun işlenişine göre kitabın incelendiği ikinci bölümde verilmiş; ancak metne müdahale edilmeden daha çok dipnotlarla, ek açıklamalarla yetinilmiştir.

İlk sekiz bölümü 1948 yılında T. Feyzi-oğlu tarafından eski ama o ölçüde de edebî bir dille çevrilerek yayımlanmış olan Kölelik Yolu'nun geri kalan bölümleri 1995 yılında Y.Arsan tarafından çevrilmiş ve birleştirilerek aynı yıl Liberal Düşünce Topluluğu tarafından bastırılmıştır.

Yazılışından yarım yüzyıl sonra dünyada ve Türkiye'de yeniden gündeme gelen yazar ve kitabı, diğer dünya klasikleri gibi, yazarın görüşlerine katılanlar kadar onun tamamen karşısında olanları da ilgilendirmekte ve içerdiği argümanların gözardı edilmesini güçleştirmektedir. Bu nedenle okuyucunun , yazarı içine konumlandığı

*Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Kamu Yöntemi Bölümü Araştırma Görevlisi

"ideolojik kamp"a ilişkin olarak taşıyabileceği olumsuz duygularına kurban ederek, kısa yoldan kitabın üzerine bir çizgi çekmesi doğru olmayacaktır. Hayek'i okumak için liberal olmak gerekmediği gibi, bir düşünürün "yanlış taraf"ta olmasının, dile getirdiği her düşünce- nin de yanlış olmasını gerektirmediği açıktır.

Öte yandan açık olan diğer bir nokta da uzun "sunuş"ların okuyucuyu bıktırdığı ve "sadede"gelmenin gerekliliğidir.

YAZAR, TEORİSİ VE ESERİ

A. Friedrich A. Hayek Kimdir?

8 Mayıs 1899'da Çek asıllı bir ailenin çocuğu olarak Avusturya'da doğan Hayek, Viyana Üniversitesi'nde iktisat ve hukuk öğrenimi görmüş ve aynı Üniversitede doktora-sını tamamlamıştır. Daha sonra 1931 yılında, London School of Economics'de iktisat ve istatistik profesörü olarak görev yapan Hayek, 1950 yılında Amerika'ya giderek 1961 yılına kadar Chicago Üniversitesi'nde görev yapmıştır. 1961 yılında Almanya Freiburg Üniversitesi'ne geçen Hayek, 1967 yılında buradan emekli olmuş ve tekrar doğduğu ülke Avusturya'ya dönmüştür. Salzburg Üniversitesi'nde bir süre misafir öğretim üyeliği yapan düşünür, 23 Mart 1992'de Freiburg'da yaşama veda etmiştir (Aktan 1993:20-1; Yayla 1992: 48).

Bu kısa yaşam öyküsünden sonra entelektüel yaşamına daha yakından baktığımızda, Hayek'in uzun sayılabilecek ömrüne paralel olarak azımsanmayacak kadar çok ürün verdiğini görebiliyoruz.

1931 yılında London School of Economics'de profesör olarak görev yapan Hayek, teknik bir iktisatçı olmasına karşın disiplinler arası bir çalışma içine girmiştir. Bu yıllarda Keynes ile yaptığı tartışmalar önemli olmakla birlikte, izleyen yıllarda Keynes'in düşüncelerinin egemen olmaya başlamasından dolayı yeterince göze çarpmamıştır. Monetarist okulun kuruculuğunu yapan düşünür, daha sonra

çalışmalarını teknik iktisat konularından sosyal düzen olgusuna doğru yönlendirmiştir. Totalitarizmin Avrupa'ya yayıldığı 1930'lu yıllarda yalnız faşizmin totaliter olarak algılanmasını eleştirerek sosyalizmin de bu kapsamda değerlendirilmesine ilişkin çalışmalarda bulunmuş; ve daha savaş bitmeden, 1944 yılında Kölelik Yolu'nu (The Road to Serfdom) yazmıştır (Yayla 1992:49).

Bireyciliğin ve ona bağlı olarak liberalizmin gerilediği 1940'lı yıllarda "özgürlüğü korumak için" bazı girişimlerde bulunmuş ve 1947 yılında onun çağrısı ile İsviçre'de bir araya gelen liberal aydınlarla birlikte, Sosyalist Enternasyonel'in liberal kesimdeki işlevini - entelektüel anlamda - görebilecek bir topluluk oluşturulmasına öncülük etmiştir. "Mont Pelerin Society" olarak anılan ve aralarında Ludwig v. Mises, Karl Popper, Lionel Robbins ve Milton Friedman gibi ünlü bilim adamlarının da bulunduğu topluluk, onun başkanlığında liberal siyasal teorinin restorasyonu çalışmalarına girişmiştir.

Oniki yıl süreyle topluluğun başkanlığını yapan Hayek, aynı zamanda Kölelik Yolu'nun ardından diğer yankı uyandıran eserlerini kaleme almayı sürdürmüştür. Özgürlüğün tanımı ve mahiyeti üzerinde durduğu "The Constitution of Liberty" (1960) adlı eserin, A. Smith'in "Milletlerin Zenginliği" eseriyle kıyaslandığı belirtilmektedir (Yayla 1992: 50).

1970'lerde yazdığı üç ciltlik "Law Legislation and Liberty", hem hukuk kuralları hem de toplumsal düzenlerle ilişkili incelemelerde bulunmaktadır. Bu serinin ikinci kitabı olan "The Mirage of Social Justice"de ise, sosyal adaletin eleştirisi ve adil davranışın kurallarına ilişkin görüşleri yer almaktadır. Sadece 1973'e kadarki eserlerinin toplamını F. Machlup'un 15 kitap, 131 makale ve deneme olarak belirlediği (Yayla 1993: 10) düşünürün son olarak bahsedeceğimiz kitabı, aynı zamanda onun entelektüel yaşama veda ettiği eseri olmuştur. Yine sosyalizmin eleştirisine ayrılmış olan "The Fatal Conceit : The Errors of Socialism" (1988) adlı eserinde düşünür,

"sosyalistlerin bir tür ahlaki hata ve yetersizliğin kurbanı olmayıp, olgular hakkında yanıldıklarını" göstermeye çalışmaktadır (Barry 1993: 104).

1974 yılında iktisat bilimine yaptığı katkılardan dolayı Nobel ödülünü alan Hayek -ki bu ödülü istemeyerek bir Marksistle (G. Myrdal) paylaşmıştı- ölümünden bir yıl önce de ABD 'de G. Bush'dan "Özgürlük Madalyası" nı almıştır. Pek çok bilim adamının yaşamı boyunca uğrunda mücadele verdiği , ancak pek azının yaşarken ulaştığı bir ideal Hayek için belki de yaşamı boyunca eleştirdiği sosyalizmin çöküşünü görmek olmuştur. Hayek'in teorisine geçmeden önce belli başlı diğer kitaplarından da başlıklar halinde söz edebiliriz: The Pure Theory of Capital (1941), Studies in Philosophy, Politics and Economics (1967), The Counter-Revolution of Science (1952) ve The Denationalisation of Money (1976).

Hayek'in Sosyal Ve Siyasal Teorisine Bir Bakış

Hayek'in sosyal teorisinin iyi anlaşılabilmesi için öncelikle bu teorinin temelindeki epistemolojiye kısaca değinmekte yarar vardır:

"Hayek'e göre insanlar akıl sahibi var-

lıklardır. Ancak her insan içinde bulunduğu beşeri ilişkiler yumağının ancak ve yalnızca küçük bir parçasını bilebilir. Bu açıdan insan bir bilmezlik perdesi ardındadır. Dolayısıyla, ancak ve ancak bu çerçeve içinde kararlar alabilir, eylemler yapabilir" (Yayla 1991:47). Dahası insanın içinde bulunduğu bu bilgisizlik durumu, bilginin artmasına paralel olarak hiç de azalmamaktadır. Çünkü bilgi arttıkça bireyin bilebileceklerinin oranı görece olarak düşmekte ve bütün olarak bilgidir "bireyin özümleyebileceği pay azalmaktadır" (Crespigny 1994: 62) ¹.

Kısaca böyle özetlenebilecek bir bilgi teorisinin doğal sonucu, herhangi bir bireyin ya da örgütün, tüm bilgilere ulaşarak bir toplum projesi oluşturamayacağıdır; "Bilgi açısından herkes bu durumda olduğuna göre, hiç kimse bütün toplumu kucaklayacak mutlak kararlar ve teoriler gerçekleştirme iddiasında bulunamaz (Yayla 1991: 47). Bu çerçevede eksik bilgilerimizden en iyi biçimde yararlanabilmemiz ve en az boyun eğmek zorunda kalabilmemiz, "bireysel eylemlerimizi bütünlüleyici, kişisiz bir mekanizma"ya (Crespigny 1994:62) bağlıdır; ki bu noktadan Hayek'in sosyal düzen üzerine görüşlerine geçebiliriz.

İki tür sosyal düzenin varlığından söz eder Hayek: "Spontaneous Order" ya da kendiliğinden düzen ile "Organised Order" yani örgütlenmeye dayanan düzen. Bu ayrımı "Cosmos -Taxis" olarak koyduğumuzda da sonuç aynıdır. Hayek'e göre "Sosyal teori, mevcut düzenli yapıların insan eylemlerinin bir sonucu olduğunu, ama insanın dizaynının bir sonucu olmadığını keşfetmekle başlar" (Kukathas 1990:86) . Kendiliğinden düzen bir kısım insanın bilinçli bir biçimde bir araya gelerek sözleşme teorilerinde olduğu gibi) yaptıkları anlaşmanın değil, insan ilişkilerinden doğan kendiliğinden ve tesadüfi bir sürecin ürünüdür. Uygarlık bu sürecin sonucu olmuştur; ve bu süreci bozmaya yönelik tüm projeler karşı çıkılmayı hak etmişlerdir. Bu bağlamda salt akla dayanılarak, tecrübe birikiminden, gelecekte vs. bağımsız bir biçimde, ideal bir top-

¹ Hayek'in düşünce sisteminin metodolojik ilkeleri çok kısa bir biçimde "subjektivizm" ve "metodolojik bireycilik" olarak ifade edilebilir. "Subjektivizm Hayek'te -Menger'in emek- değer teorisini eleştirirken kullandığı- bireylerin farklı zevklere/tercihlere sahip olduğu anlamından, bireylerin farklı bilgi , yorum, bekleme ve dikkatlere sahip olduğu anlamına dönüştürmüştür. Metodolojik bireyciliğin temel anlamı ise, bir grup olarak insan davranışlarının ya da toplumsal kurumların, onları oluşturan en küçük birimden (bireyden) hareketle açıklanmasıdır (Yay.1993:144-145). Aslında çağdaş liberal düşünce okullarının tümü metodolojik bireyciliği savunur. Ancak Hayek bireyciliği ikiye ayırır : "Gerçek bireycilik" ve "sahte bireycilik" . Gerçek bireycilik şudur: Ontolojik bakımdan temel varlık bireydir. Bütün sosyal bütünler bireylerden müteşekkildir. Bütünlerin "varlığını" ancak bireylerin eylemlerinde anlayabiliriz. Hayek'e göre gerçek bireycilik "anti-rasyonalist" bir çizgiyi ifade eder. Kurucu rasyonalizmi savunan bireycilik ise sahte bireyciliktir (Aktan 1993:37).

lum projesi oluşturma anlamına gelen "Kartezyen (kurucu) rasyonalist" yaklaşımlar da aynı kapsamdadır.

Örgütlemeye dayanmayan, "teleokratik" (amaç-yönetimli) olmayan; kendiliğinden, yani "nomokratik" (kural-yönetimli) bir düzenin siyasal düzeyde ifadesi, Hayek için liberalizm kavramında belirginleşmektedir. Hayek (1993:125)'e göre liberalizm, hükümet eylemlerinin adil davranışın herkese yönelik üniform kurallarının uygulanabilmesi için sınırlandırılmasını öngören kanun hakimiyetini istemekle aynı şeydir. Sonuç olarak liberal bir toplumda hükümet faaliyetleri düşünürün üç büyük negatif olarak nitelediği "barış, edalet ve özgürlük" ilkelerinin rehberliğinde yürüyecektir (Hayek 1993:135).

Düşünürün sosyal ve siyasal teorisini geniş bir biçimde bu başlık altında ale almak yerine, konumuz açısından önem taşıyan Kölelik Yolu'nda, bu aşamadan sonra, kavramlar ve konular geldiğinde açıklamalar yapma yoluna gidilecektir.

Kölelik Yolu Hakkında Bilgiler

Kölelik Yolu, düşünürün entelektüel yaşamının dönüm noktası sayılabilecek eserleri arasında en başta geleni olarak nitelendirilebilir. Kitabın önemi, yalnız yazıldığı dönemin savaş yılları olmasından ya da yazıldığı dönemde büyük yankı uyandırmış olmasından kaynaklanmamaktadır. Zaten bu anlamda kitabın uyandırdığı yankının, Hayek'in "entelektüel muhitlerden dışlanması" olduğu, "tecrit edilmek istendiği" ifade edilmektedir (Yayla 1992: 49).

Hayek kitabın yazılış amacını ve yönelmediği hedef kitleyi yıllar sonra anlatırken, kitabın, özellikle İngiliz okuyucu için hazırlanmış ve İngiltere'de belli bir okuyucu sınıfına yönelmiş olduğunu ifade etmektedir: "Kitap özellikle İngiltere'nin sosyalist entelijansyasına bir uyarı olarak biçimlendi" (Hayek 1967:216-17). Yazar, "The Road to Serfdom after Twelve Years" başlığı altında o günün koşullarını ve amacını şöyle ifade etmektedir:

"Almanya'da Hitler iktidara geldiğinde ben Londra Üniversitesi'nde henüz birkaç yıldır öğretim görevimi sürdürüyordum... Çeşitli totaliter hareketlerin evrimini ve kaynaklarını gördüğümde, İngiliz kamuoyu ve özellikle de sosyal konularda 'ilerici' bakış açısına sahip olarak değerlendirilen ve aralarında arkadaşlarımda bulunduğu pek çok kişi, bu dinamizmin doğasını bütünüyle yanlış kavramışlardı" (Hayek 1967:16).

Bu kaygılarla kaleme alınan eser zamanla büyük ilgi görmesine karşın, yazarı açısından başlangıçta pek de sevindirici sonuçlar doğurmamıştır; "Sosyalizmi savunmanın prestij ya da itibar gördüğü o yıllarda Hayek, fikirleri dolayısıyla aşağılanmış ve küçümsenmiştir" (Aktan 1993:21). Ancak kitabın, içeriğine katılanlar kadar katılmayanlar açısından da kolayca gözardı edilmesi söz konusu olmamıştır. Burns (1984:294) de kitabın ününden, bir çok ülkenin diline çevrildiğinden ve özellikle ABD'nde çok satıldığından söz ederken, kitabın içeriğinden hoşlanmadığını düşündürecek biçimde son olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır : "Bir süre için Amerikan ve İngiliz kapitalistlerinin bir 'Kutsal Kitabı' olarak kaldı".

Kitabın niteliğine ilişkin diğer bir değerlendirmeye göre ise Kölelik Yolu, hükümetin iktisadi düzenlemelerine karşı, bu gibi görüşler moda olmadan uzun zaman önce yazılmış, güçlü bir saldırdır (Heywood 1992:323). Kukathas (1990 :7) da bu eseri merkezi planlamacılığa karşı "etkili bir meydan okuma" olarak değerlendirmektedir.

Öte yandan Kölelik Yolu, J.S.Mill'in "Özgürlük Üstüne"si ile kıyaslanmaktadır. Bu kıyasa göre "Mill'in denemesi 19. yüzyılda, liberalizm sırasında yazılmıştır; ve özgürlüğün genel kabulünü, özgürlüğe duyulan güveni yansıtır. Hayek'in eseri ise özgürlüğe inancın zayıfladığı ve özgürlüğün alaya alındığı bir dönemde belirmiş ve özgürlüğü budayan düşünce ve uygulamaların niteliği üzerine ışık saçmıştır" (Yayla 1993:20).

Kölelik Yolu'nun yazılışından yarım yüzyıl sonra bugün liberal yazarlar, bu eserleri

"tarihin kendilerini haklı çıkardığı"na ilişkin gelişmelerin yaşandığı bir dönemin, 1980 lere damgasını vuran dönüşümlerin rahatlığı içinde yeniden ele almaktadırlar. Dick Armeý 1994 :14)'e göre " Clinton döneminin bütün karamsırlığın rağmen... paradigmayı çatırdatan bir "devrim yaşanmıştır. Seksenli yıllarda "komünizmin çökmesinden Reagan'ın iktisadi gürlemesine ve bilgisayarın yükselmesine" kadar "iktisadi özgürlük fikri ezici bir şekilde doğruluğunu kanıtlamıştır "Bugün yaşanan "devrimin çapını" Washington'dakilerin çok azı" kavrayabilmiş olsalar bile, artık "gerçek bir Hayek'çi gündeme doğru ilerleyebileceğiz" Armeý'e göre 1994'ün tersine, tarih şimdi özgürlükten yana"dır. Elli yıl sonra Hayek'in "yolu"nu aynı paralelde tartışan Malolm S.Forbes J.R. da günümüzde liberalizmin yükselişinin verdiği bir rahatlıkla kitabın yazıldığı dönemin liberalizm açısından olumsuz koşullarından söz ettikten sonra, bugün artık sosyalistlerin bile kendi gündemlerini Clinton'un serbest piyasa retoriğine veya Al Gore'un apokaliptik çevrecilik kisvesine gizlemek zorunda kaldıklarını ileri sürerek "Kölelik Yolu, özgürlük yoluna doğru yönünü çevirmiştir" değerlendirmesini yapmaktadır (Forbes 1994:15).

Bu bilgiler ışığında kitabın kapsamına ilişkin bazı bilgiler verebiliriz. Kölelik Yolu'nun işlediği ana tema, devletin ekonomik alanda bir planlama etkinliğine girişmesinin uzun vadede kolektivistlere yol açacağı uyarısıdır. Devlet bu alana bir kez girdiğinde, planın başarısı açısından gittikçe ekonomik ve toplumsal yaşamın her alanına müdahale etmeye başlayacak, siyasal alan da doğal olarak bundan etkilenecek ve demokrasi zamanla gözden düşecektir.

Yazar bu savını temellendirirken özellikle Almanya'da totalitarizme giden entellektüel ve ideolojik sürecin arka planına eğilmekte ve bu süreçle rekabetçi, liberal bir sosyal düzenin çözülüşü arasında bir bağ kurmaktadır. O'na göre Almanya'da Hitler'in iktidara gelişi bir neden değil, bireysel özgürlüğün aşamalı olarak ortadan kaldırılışının sonucu-

dur. Bu çerçevede naziler kadar, onlara ideolojik açıdan kaynaklık ettikleri ileri sürülen sosyalistler de suçlanmaktadır.

Kısaca planlamacılıkla kolektivistizm ve ardından da totalitarizm arasında kurulan ilişki çerçevesinde "özgür bir sosyal düzen"i ifade eden liberalizme yönelişin gerekliliğinin altı çizilmektedir.

Kitabın başlıklarına da özetle değinirsek; "Terk Edilen Yol" ile başlayan ilk bölümde genel olarak liberalizmden uzaklaşılmasının Almanya örneğindeki gibi olumsuz sonuçları ele alınmaktadır. "Büyük Ütopya" başlıklı izleyen bölümde sosyalizmin demokrasi ve özgürlükle ilişkisi incelenmektedir. "Ferdietçilik ve Kolektivistizm"e ilişkin üçüncü bölümde yazar, bu konu ile birlikte kendi liberalizm anlayışını da sergilemektedir. "Planlılığın Önüne Geçilemez mi?" başlığı altında rekabet yerine planlamanın geçmesinin modern dünyada kaçınılmaz olduğuna ilişkin görüşler eleştirilmektedir. "Planlı İktisat ve Demokrasi" de , bu iki kavram arasındaki çelişkilerle birlikte demokrasinin "yanlış" algılanışının sonuçları vurgulanmaktadır. "Planlı İktisat ve Kanun Hakimiyeti Prensibi" başlıklı altıncı bölümde , yazarın temel argümanlarından olan ve özgürlüğün garantisi sayılan kanun hakimiyetinin, planlama ile uyum sağlamayacağı konusu işlenmektedir. Yedinci bölüm, " İktisadi Hayatın Kontrolü ve Totaliterlik" ilişkisine ayrılmıştır. "Kim Kimin İçin?" başlıklı izleyen bölümde totalitarizm, bireysel özgürlük ve mülkiyet ile totaliter bir sistemin olumsuz özellikleri ele alınmıştır. "Güvenlik ve Özgürlük" başlıklı dokuzuncu bölümde bu iki kavramdan ikincisinin önemi üzerinde durulmuş ve güvenliğe ilişkin aşırı vurgunun özgürlüğe aykırı yönleri incelenmiştir. "En Kötüler Neden Zirvede"nin konusu ise, sosyalist ya da faşist sistemlerin ayakta kalabilmek için zorunlu bir araç olarak şiddet ve ayrımcılık politikasına başvurmak durumunda olduklarıdır. İzleyen bölüm "Hakikatın Sonu"nda totaliter bir sistemde düşünce ve bilim ortamı sorgulanmaktadır. "Nazizmin Sosyalist Kökleri" başlıklı on ikinci bölümün

başlığı içeriğini tam olarak yansıtmaktadır. "Aramızdaki Totaliterler" bölümünde ise nas-
yonal-sosyalist ve sosyalist düşünceleri ya da
onların argümanlarını benimseyen aydınların
durumu mercek altına alınmaktadır. "Maddi
Koşullar ve İdeal Amaçlar" ise kolektizmin
ahlaka aykırı özüne ve kendiliğinden düzenin
önemine ilişkindir. On beşinci ve son bölü-
mün "Uluslararası Düzenin Geleceği " başlığı
altında vurgulanan ise uluslararası ekonomik
işbirliğinin ekonominin doğal akışına aykırı
olmadığıdır. Son olarak kitapta gençliğe sesle-
nilerek küçümşenen özgürlük idealinden kop-
mamaları istenmektedir.

KÖLELİK YOLU'NA YAKINDAN BAKIŞ

Bireysel Özgürlük ve Ahlak:

Öncelikle bireysel özgürlüğü ortadan
kaldıran totalitarizmin neden Almanya, İtalya
ve Rusya'da başarılı olduğunu sormakla işe
başlayan Hayek, özellikle ona zemin hazırla-
yan Almanya kaynaklı fikirlerin kökeninin
sorgulanmasının gerekliliğine işaret eder.
Ancak, bu sorgulamada "Almanların ırk ola-
rak kötü oldukları" gibi aslında yine ırkçı yak-
laşımın, "Prusyalılık " ya da "Almanya'nın
kötü yöneticilerin eline geçmesi " gibi gerek-
çelerin değil, Almanya'yı totalitarizme hazırla-
yan düşünsel ve entellektüel bir sürecin
belirleyiciliğine ağırlık verir. Almanya'nın bu
noktaya ulaşmasında "onsuz şahsi ve siyasi
hürriyetin mevcut olmadığı " iktisadi hürriye-
tin yavaş yavaş terkedilip, "yeni bir kölelik
türü" olan sosyalizme doğru bir evrimin belir-
mesinin rolü vardır. "Yavaş yavaş terkettiği-
miz şey," der Hayek, "yalnız yakın mazi
değil" , Batı Uygarlığının temelini oluşturan
XIX ve XVIII. yüzyılların liberalizmi değil,
Erasmus'dan ve Montaigne'den , Cicero'dan
ve Tacitus'dan , Pericles'den ve Thucydi-
des'den tevarüs eylediğimiz ferdiyetçilik tem-
elidir (Hayek 1995:14).

Ona göre sosyalizmin ve kolektivizmin
tüm diğer türlerinin karşısı olarak kullanılan
bireyciliğin anlamı şudur:

"Ferde fert olarak saygı göstermek; ka-
naat ve zevklerinin -ne kadar dar olursa olsun,
kendi sahası içinde- kendine ait bir mesele
olduğunu kabul etmek; insanların ferdi kabili-
yet ve eğilimlerini geliştirmelerinin arzuya
şayan olduğuna inanmaktır " (Hayek
1995:15).

Bu tanım çerçevesinde, özgürlüğü, eko-
nomik baskılardan kurtulma ya da iktidar an-
lamında ele alan "sahte" özgürlükten de ayı-
ran Hayek, bireysel özgürlüğün, öncelikle
Kuzey İtalya'dan başlayarak tüm Avrupa'ya
yayılan bilimsel gelişmede, ticaret ve sanayi-
nin gelişmesinde belirleyici olduğunu ileri
sürer. Gelişmenin özgürlük ile ilişkisini göste-
ren bu yaklaşıma, ilk olarak maden sanayi ya
da saatçilik gibi kısıtlayıcı etkiler altında ol-
mayan sanayi dallarının gelişmiş olmasını
örnek verir. " Bir XIX. yüzyıl totaliteri" ola-
rak itelediği Compe'un "Batının ezeli hastalı-
ğı bireyin türe karşı isyanı" dediği bireyselli-
ğin Batı uygarlığını kuran gücünün ta kendisi
olduğunu belirtir (Hayek 1995: 17).

Uygarlığın kurucu gücü ve insanlığın
temel değeri olan bireysel özgürlük kavramı,
yine bireysel bir kavram olarak ahlâk kavra-
mından koparılamaz. Hayek'e göre iyi ile kötü
ya da doğru ile yanlış arasında bir tercihte bu-
lunmamızın anlamlı olabilmesi için özgürlük
ilk koşuldur². Oysa kolektivist sistemler, bi-
reysel özgürlüğü ortadan kaldırarak, insanın
insan olarak değer taşımasını da ortadan kal-
dırırlar : "Eğer 'topluluk' ya da 'devlet' birey-
den önce geliyor ve bireysel değerlerden ba-

2 Hayek'in özgürlük kavramına yüklediği değer konusunda farklı yaklaşımlar vardır. Crespigny (1994 :65), "Hayek zaman zaman bireysel özgürlükten kendi başına taşıdığı değerler için istenir bir şeymiş gibi söz ediyorsa da, açıktır ki asıl vurguladığı nokta, toplumsal ilerlemenin bir aracı olarak özgürlüktür" demektedir. Ancak Yayla'ya(1993 :52-3) 'ya göre Hayek'te "özgürlük ilerlemenin bir amacı değildir, ilerleme özgürlüğün bir yan sonucudur. Hayek'te özgürlükle ilerleme arasında kurulan bağ, bir değer olarak savunulmasını kuvvetlendirmek için yapılan bir müraccattır. Daha-
sı",zaten Hayek'te zorunlu ilerleme fikri " de yoktur.

ğimsiz daha yüce amaçlara yöneliyorsa, bireylerden, sadece aynı amaç için çalışanlar topluluğun üyesi olarak kabul edilebilirler: Bu yaklaşımın doğal sonucu, bireyin sadece bir grubun üyesi olarak saygı görmesidir. Birey, grubun belirlenmiş ortak amaçları için çalıştığı ölçü ve sürede saygı görür, tüm haysiyeti, insan olmasından değil, üyeliğinden ileri gelir"(Hayek 1995:146).

Kollektivizmin, uğruna tüm toplumu örgütleyeceği, seferber edeceği "toplumsal amaç", ortak çıkar, genel refah, kamu yararı gibi şüpheli tabirlerle ifade edilmektedir. Oysa milyonlarca insanın refah ve mutluluğu da sonsuz derecede çeşitli kombinezonlarla temin edilebilecek olan pek çok şeye bağlıdır." Bu mutluluk tek bir amaç olarak değil, bir amaçlar hiyerarşisi olarak, içinde her bireyin her tür ihtiyacının yer aldığı bir "değerler silsilesi" biçiminde tanımlanabilir. Bunun için de öncelikle "tüm beşeri değerlerin kendi hakları olan yeri işgal etmiş olduğu bir ahlak koduna ihtiyaç vardır." Oysa Hayek 'e göre böyle bir ahlak kodu yoktur. Dahası bu tür bir değerler skalası nesnel bir biçimde oluşturulamaz. O halde bireyi başkalarının değer ölçülerine uymaya zorlamaktansa, kendi değerlerine göre hareket etmekte serbest bırakmalıdır (Hayek 1995: 60-2).

İnsana özgürce tercihte bulunma hakkı tanınmadığında bireyin de, toplumun da erdeminden söz edemeyiz. Çünkü "her konuda iyilik yapmaya zorlanmış bir toplumun övülecek bir tarafı yoktur". Milton'un"... insanın iyi ve kötü yönleri, dayatılan zorunlu reçetelerle gizlendiği sürece neye erdemli, doğru ve haklı diyebiliriz ki?" sözlerinin anlamı da buradadır. Kendi hayatımızı kendi vicdanımıza göre düzenleme özgürlüğü, moral değerlerin geliştiği ve yeniden yaratıldığı tek dünyadır; "Varlığını borçlu olduğu idealler ne kadar yüce olursa olsun, temel vaadi, insanın sorumluluk yükünden kurtarılması olan bir hareket sonuçlarıyla anti-moraldir"(Hayek 1995 :207).

Bireyci bir toplumun işleyebilmesi için gereken bağımsızlık, kendine güven, risk alma cesareti, karşı çoğunluğa karşın düşüncele-

rin ifadesi gibi değerlere gittikçe daha az saygı duyulduğunu, bunun nedeninin ise kolektivizmin bu değere ilişkin tahribatından ve bireyden sadece "doğru olduğu kolektif olarak kararlaştırılmış şeyler"e uyma talebinden kaynaklandığını ileri süren Hayek'e göre kolektif bütünlerin iyiliği, çıkarı vs , bireyin önüne geçtiğinden dolayı, bireysel bir anlam taşıyan ahlak artık sık sık ihlal edilir hale gelmiştir. Çünkü "amacın aracı meşrulaştırması ilkesi, bireyci etikte tüm ahlak sisteminin inkarı anlamına gelirken, kolektivist etikte yüce bir kural haline gelir. Bütünün iyiliği'ne hizmet edecekse, tutarlı bir kolektivist her şeyi yapmaya hazırdır... Tutsakların kurşuna dizilmesi, hasta ve yaşlıların katledilmesi, kitle sel histerinin egemen olduğu kolektivist etikte kolayca meşrulaştırılabilmektedir. " Temel değer olarak bireyi almayan herhangi bir düşünce, onun haklarının ihlalini kolayca meşrulaştırabilmekte, "omlet yapabilmek için bazı yumurtaların kırılması" nı savunabilmektedir; Oysa Hayek 'e göre unutulmuş şey, kırılan bu yumurtaların "birkaç kuşak boyunca medeni hayatın temelini oluşturmuş değerlerin kendisi" olduğudur (Hayek 1995 :208).

Görüldüğü gibi uygarlığın kaynağında yer alan temel değer birey ve onun özgürlüğüdür. Hiçbir yüce ideal ya da amaç bu temel değer önüne geçemez. Hayek metodolojik bireyciliğe dayalı bu temel yaklaşımını ve birey merkezli ahlak anlayışını kitabı boyunca ele alacağı tüm sorunlarda ölçü olarak kullanacaktır.

Liberalizmin Gelişimi, Anlamı ve Rekabetçi Bir Düzenin Önemi

Liberalizmin Avrupa'da değer kaybettiği bir dönemde kaleme alınmış olan Kölelik Yolu'nun temel tezlerinden birisi, liberalizmin gerileyişi ile özgürlüğün kaybı arasındaki doğrusal ilişkidir. Bu tezin temellendirildiği bölümdeki ortak temalardan birisi de Hayek'in liberalizmin tarihine ilişkin görüşlerinde belirginleşmektedir. XII. yüzyıldan itibaren İngiltere'de başlayan canlanma ve gelişmenin

temel dinamiğinin özgürlük olduğuna yukarıda değinilmişti. Bireyciliğe XIX. yüzyılın eklediği şey ise, özgürlük bilincini bütün sınıflara maletmek, tesadüfi olarak yer yer yayılmış bulunan bireycilik fikrini İngiltere ve Hollanda'dan tüm Avrupa'ya geçirmek olmuştur. Bu gelişim insanlara kendi kaderlerine egemen olma güvenini vermiş ve insanlar eskiden baş döndürücü gelen vaadlerle yetinmeye başlamışlardır (Hayek 1995:17).

İki yüzyıldan bu yana İngiltere'de doğup serpiyen hürriyet kaidesi bütün dünyayı kaplayacağı benziyordu; ve 1870'e doğru bu fikirlerin doğruya doğru yayılması maksimum genişliğine varmıştı. Bu tarihten itibaren gerileme baş göstermiş ve gerçekte yeni değil eski olan bir fikirler dizgesi doğudan batıya doğru akmaya başlamıştır. İngiltere siyasal ve toplumsal alanda entellektüel egemenliğini yitirmeye başlamış; ve fikir ithal eden bir ülke olmuştur. İzleyen 60 yıl zarfında Almanya XX. yüzyılda dünyayı yönetmeye aday fikirlerin doğuya ve batıya yayıldığı bir merkez haline gelmiştir. İster Hegel ve Marx, ister List veya Schmoller, Sombart veya Mannheim olsun, ister aşırı bir sosyalizm veya daha az radikal bir "teşkilatçılık" ya da "plancılık" söz konusu olsun, her yanda Alman fikirleri benimsenmeye ve Alman kurumları taklit edilmeye başlanmıştır. Öyle ki, bu sürecin sonunda, gelişimi sağlayan asıl ilkeler, daha hızlı bir gelişimin önüne set çeken engeller olarak görülmüşlerdir (Hayek 1995 :22).

Liberal politikanın sağlandığı gelişme-deki yavaşlık, toplum çıkarlarına aykırı bazı ayrıcalıkları liberal prensipleri kalkan olarak kullanarak savunulara karşı duyulan hiddet, vb. liberalizmin XIX. yüzyılın sonlarına doğru güvenini yitirmesine yol açmış; elde edilen sonuçlar artık nihai olarak kaybolmaz sanılmıştır. Bu gelişimi sağlayan ilkelerin artık işlevini tamamladığı ve başka gelişim araları bulunması gerektiği yönünde fikirler yükselmeye başlamış; teknik bilgisinin ve mühendisliğin toplumsal sorunlara ihtiyatsızca uygulanması gündeme gelmiştir (Hayek 1995:19-21).

Liberalizm, bu anlayışın ve Almanya'dan kaynaklanan kollektivist düşüncelerin etkisiyle entellektüel platformlarda ağırlığını kaybetmeye başlamış ve artık bir ayak bağı gibi değerlendirilmiştir. Oysa Hayek'e göre liberalizmin ilkelerinde, onun değişmez bir doğma haline gelmesini sağlayacak hiçbir yön yoktur. O'na göre:

"Liberalizmin bir defaya mahsus olarak tesbit edilmiş sabit kaideleri mevcut değildir. Bir temel prensip vardır : İşlerin idaresinde kendiliğinden doğan (spontane) sosyal güçlere mümkün olduğunca çok yer verilmeli ve zorlayıcı, baskıcı önlemlerden alabildiğince kaçınılmalıdır. Fakat bu prensibin sonsuz derece çeşitli uygulama biçimleri olabilir. Çaba harcayarak rekabetin mümkün olduğu kadar faydalı bir rol oynayacağı bir sistem yaratmakla, mevcut kurumları pasif bir biçimde oldukları gibi kabul etmek arasında muazzam bir fark vardır" (Hayek 1995:18).

Liberalizm, insanların ahenkli bir düzen içinde çaba sarfetmelerini sağlayan "rekabet" güçlerinden olabildiğince yararlanılmasını ister, her şeyin olduğu gibi bırakılmasını istemez. Bu bağlamda Hayek'in liberalizmi "laissez faire"ci bir "doğma" değildir (Hayek 1995 :18.37). Devletin müdahale etmemesi ya da hiç bir planın olmaması anlamında "laissez faire" ilkesinin liberalizme verdiği zarar büyüktür. Önemli olan rekabetçi düzenin bozul-

3 Hayek, aşırı devlet müdahalesini eleştirirken, devletin fonksiyonlarını iç ve dış güvenliğin korunması gibi alanlarla sınırlayan "minimal devlet" anlayışını da kabul etmez. Bu bakımdan " bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler" ilkesinde ifadesini bulan liberalizme karşıdır (Aktan 1993 :39) . Hatta, "özgür sistemin gerileyişinin temel nedenlerinden birinin laissez faire üzerinde yapılan aşırı vurgulama olduğu kanatindedir." (Yayla 1993:164-5) . Buna karşın Hayek'in yine de "laissez faire" savunucusu olduğu ileri sürülmüştür. Bunlardan Christian Bay'ın bu yöndeki eleştirilerini Crespigny (1994 : 72-3) "yersiz eleştirinin bir örneği" olarak belirtmektedir. Hayek'in kabul ettiği planlama türünün, devletin değil girişimcilerin kendi çıkarları için yapacakları plan olmasından dolayı, böyle bir düşüncenin, "kapıdan kovulan 'laissez faire' ilkesinin pencereden girmesine izin vermek" gibi göründüğünü ileri süren Burns (1984: 297- 8)' un yaklaşımını da bu kapsamda değerlendirebiliriz.

mamasıdır³.

Hayek rekabet ile merkezi planlama arasında artık seçim yapamayacağımızı, çünkü teknik gelişimin büyük miktarlarda üretim sağlayarak rekabeti zaten ortadan kaldırmak üzere olduğunu, tekellerin ortaya çıkıp sonuçta bir-iki büyük firma kalıncaya dek gideceğini ileri sürenleri de eleştirerek, tekelleşmenin teknolojik gelişimin doğal bir sonucu olmaktan öte, uygulanan iktisat politikalarının ürünü olduğunu, dahası bu savın teorik zayıflığı bir yana; ampirik verilerle de çeliştiğini söyler. O'na göre bu olaylar kapitalizmin gelişiminin doğal bir sonucu olsalardı, tekellerin ilk önce, en ileri ekonomik sisteme varmış ülkelerde başgöstermeleri gerekcekti. Oysa bu hadiseler ilk kez XIX. yüzyılın son çeyreğinde nisbeten genç iki sanayi ülkesinde ABD ve Almanya'da başgöstermiştir (Hayek 1995 :48).

Almanya'da devlet yardımıyla yapılan bu ilk büyük "bilimsel plancılık" ya da "endüstrinin bilinçli örgütlenilmesi" dev tekellerin doğmasına yol açmıştır. Tekelci kapitalizme gidişe ilişkin sözcüğü Sombart'ın fikirleri de bu süreçten sonra yaygınlaşmıştır. Öte yandan İngiltere'de 1931'den , himayeciliğe geçilmesinden sonra tekeller şaşırtıcı bir hızla artmıştır. Almanya'da 1880 ile 1900 yılları arasında etkisini gösteren teknik zorunlulukların İngiltere'de 1930-1940 arası hissedildiğini ileri sürmek, Mussolini'nin ferdi hürriyeti İtalyanların, Avrupa'da her ülkeden önce ortadan kaldırmasının, diğer ülkelerden daha ileri olmasından kaynaklandığı anlamına gelecek sözleri kadar abestir (Hayek 1995:49).

Rekabetçi ve özgür bir sisteme, yani liberalizme yönelik bu eleştirilerin temelinde "solcu ve sağcı sosyalistler" in rekabete karşı birleşmeleri ve rekabetin yerine güdümlü bir ekonomiyi yerleştirme yönündeki ortak arzuları yatmaktadır (Hayek 1995 :40). "Tüm partilerin sosyalistleri" neden rekabete bu kadar karşıdırlar? Bu sorunun cevabını Hayek Kölelik Yolu'nun plancılık ile özgürlük ilişkilerine değindiği çeşitli bölümlerinde vermektedir.

Plancılık Neden Özgürlüğü Yok Eder?

Modern teknik gelişimin artık plancılığı zorunlu kıldığı ve sosyal adalet ilkesinin de bunu gerektirdiği şekildeki yaklaşımlar özgürlük açısından belirgin bir tehlike oluşturur. Bu yaklaşımların doğuracağı zararlara geçmeden önce, plancılığın bir tanımının yapılması gerekirse, Hayek'e göre, "belirli bir amaca varılmak üzere, toplumdaki kaynakların bilinçli bir biçimde yönetimine ilişkin olarak, tek bir plan dairesinde tüm ekonomik kaynakların tek bir merkezden yönetimi" olarak tanımlayabiliriz (Hayek 1995:111).

Gelirleri sosyal adalet konusundaki egemen yaklaşımlara uygun olarak dağıtmak isteğimizde, iktisadi faaliyetleri merkezi bir otoriteye bağlamamız gerekecektir. Bunu yaptığımız andan itibaren de özgürlüğün bir anlamı kalmayacaktır. Zira bu otorite yaptığı planın başarıya ulaşabilmesi için doğal olarak tüm iktisadi faaliyetleri denetlemek isteyecektir. Plancılığın egemen olduğu bir ülkede gelişmenin temel aracı olan rekabet de yaşatılmayacaktır. Çünkü gerek rekabet ve gerekse de plancılık tam olmadıkları sürece daha kötü sonuçlar verirler. Planın tam olarak işleyebilmesi için zorlamaya ihtiyaç olması kaçınılmazdır. Bu zorlama da ancak bir diktatörlük altında tam olarak gerçekleştirilebilir; "burada belirtilen diktatörlüğün mutlak hürriyeti ortadan kaldırdığı değil, planlı iktisadın diktatörlüğe götürdüğüdür. Çünkü diktatörlük bir ideali gerçekleştirmek için en iyi icbar vasıtasıdır "(Hayek 1995:74).

İktisadi hayatın kontrolünü öngören plancılık, doğası gereği toplumsal yaşamın diğer tüm alanlarına da yayılmak durumunda. Plancılığın kısa vadeli ve kısmi başarıları bireylerin ona yönelmesini kolaylaştırıyor olabilir; ve uzun vadede güvenlik kaygıları özgürlük idealinin önüne geçebilir. Plancılığın uzun sayılabilecek bir tarihsel arka planının olduğu Almanya'daki durum da budur.

Almanya, "Almanlar'ın övünerek be-

lirttikleri gibi, sadece kamu görevinde değil, hayatın her cephesinde gelir ve statünün belli bir otorite tarafından belirlenip garanti altına alındığı bir 'Beamstenstaat' kimliğini sürdürmüştür." Özgürlük ruhunun güç kullanılarak yok edilip edilemeyeceği tartışılabilir; ne var ki, Almanya'da olduğu gibi halkın yavaş yavaş sindirildiği bir süreç başlatıldığında, halkın buna aynı başarıyla karşı koyabileceğini söylemek güçtür. Hayek bu noktada Anglo-Sakson ülkelerinin özgürlüğün plancılığa karşı konumu açısından daha şanslı olduğunu düşünmekte ve Benjamin Franklin'in "geçici bir güvenlik uğruna temel özgürlüğünü feda eden insanlar ne özgürlüğe ne de güvenliğe layıktırlar" şeklindeki sözlerini hatırlatmaktadır (Hayek 1995:138-9).

Planlı Bir Toplumda Demokrasi Mümkün Olabilir mi?

Demokratik bir plancılığın gerçekleştirilebilmesi için tek çıkar yol, toplumun, planın içeriği üzerinde mutabakata varmasıdır. Oysa pratikte bu tür bir mutabakat sağlanabilir mi? Hayek'e göre tek bir heyetin, bütün olayları kavramasına imkan verecek kadar basit bir toplumda (belki bir kabile toplumunda) plancılık yararlı bir biçimde uygulanabilirdi. Ancak toplumsal yaşam karmaşıklaştıkça ve sürekli bir değişim içinde oldukça -ki öyledir- her şeyi dikkate alabilecek, değişimi anında saptayıp planı ona göre gözden geçirebilecek "bilgi"ye sahip bir otorite mümkün değildir (Hayek 1995: 52-68). Bu bağlamda yukarıda ifade edilen, Hayek'in "bilgi teorisi" belirleyici olmaktadır. Bilginin "parçacı" yapısı ve insanın her şeyi bilmesinin mümkün olmaması planının oluşturulması aşamasında zorunlu olarak birçok faktörün gözardı edilmesine neden olacaktır.

Plancılığın demokrasi açısından daha "vahim" bir yönü ise, plancılık yoluna bir kez giren demokrasilerin son aşamada demokrasiyi de ortadan kaldıracak olmasıdır. Bu süreç Hayek'e göre şöyle işlemektedir:

Öncelikle plancılığın kabul edilmesi, ya

da devletin iktisadi faaliyetlerinin bir plan dahilinde yürütülmesini istemek ve bu konuda - varsayalım- mutabık olmak demek, planın içeriği üzerindeki bir mutabakat anlamına gelmektedir. Öte yandan "genel refah" gibi "müphem tabirler" sadece planın amacı üzerinde gerçek bir uzlaşmanın yokluğunu perdelemeye yarayacaktır. Planlı ekonomi üzerinde anlaşılıp da planın amacı (içeriği) üzerinde anlaşmamak, nereye gidileceğini bilmeden seyahate çıkmaya karar vermek gibi olacaktır. Millet, oy birliği ile parlamentonun bir iktisat planı yapmasına karar vermiş olsa bile belirli bir plan üzerinde anlaşamayabilir. Dahası parlamento bu tür bir planın yapılmasında ve yürütülmesinde başarısızlık gösterdiğinde "parlamentonun gösterdiği bu ehliyet-sizlik, demokratik kurumları halkın gözünde küçük düşürmekte gecikmeyecektir." Zamanla parlamento halkın gözünde acizlerin bir "gevezelik yeri" olarak algılanacak ve yine zamanla plancılığın verimli ve etkili biçimde yürütülebilmesi için bunun yönetiminin politikacılardan alınıp "uzmanlara, daimi memurlara ve ayrı kuruluşlara tevdi edilmesi" gerektiği kanaati yerleşecektir. Teknik görevlerin delegasyon yoluyla ayrı kuruluşlara devri, "planlı iktisat çığırına dalan bir demokrasinin yetkilerini yavaş yavaş terketmesinin ilk adımı" olacaktır. Planı parçalara bölmek yarıdan çok zarar verecek, ayrı ayrı planlar yapmak koordinasyonsuzluğu doğuracak, planın başarısı için sorumlu makamları "demokrasinin engellerinden kurtarmak" fikri yerleşecek ve sonuçta diktatörlüğün ilk aşaması olan " iktisadi diktatörlük" kurularak demokrasi tasfiye edilecektir (Hayek 1995:64-71).

Bu anlatılanlar bir fiksasyon olmayıp, Almanya'da Hitler'in iktidarını beraberinde getiren sürecin tam bir ifadesidir. Hayek'e göre:

"Daha 1933'den evvel Almanya ancak diktatörlükle idare edilebilecek bir hale gelmiş bulunuyordu. O sırada kimse demokrasinin o an için iflas etmiş olduğunda ve Bruning gibi samimi demokratların bile ülkeyi Von

Papen'den daha demokratça idare edemeyeceklerinde tereddüte düşemezdi. Hitler demokrasiyi ortadan kaldırmaya ihtiyaç duymadı: Sadece demokrasinin çöküntüsünden yararlandı ve buhranın en şiddetli anında, Hitler'den nefret etmekle beraber, herhangi bir şey yapmaya muktedir yegane insan olarak onu gören birçok kimsenin yardımını temin etti" (Hayek 1995:71-2).

Bu durum salt Almanya'da Hitler'i üreten faşizme özgü olmayıp tüm kollektivist sistemlerin ortak özelliğidir. Hepsinin ortak vasfı, "her renkten sosyalistlerin benimsedikleri bir ifade ile" şöyle tanımlanabilir: "Cemiyet içindeki çalışmaların muayyen bir içtimai gayeye göre teşkilatlandırılması." Kollektivizmin muhtelif biçimlerinin (komünizm, faşizm vb.) liberalizm ile bireycilikten ayrıldıkları nokta budur; kendi içlerinde ise, toplum içindeki çabaları yöneltmek istedikleri amaç bakımından ayrılırlar. Bunlar bireysel amaçlarının tamamen egemen olduğu serbest alanların mevcudiyetini kabul etmezler (Hayek 1995: 59). Bu çerçevede demokrasinin bir bedeli olduğunu söyleyebiliriz: "Bir demokraside şüphesiz müdahale ve murakabe ancak üzerinde hakikaten anlaşmak mümkün olan sahalara inhisar eder. Diğer sahalarda işi tesadüfe bırakmak lazımdır. İşte demokrasinin bedeli budur." Plancılık kısa vadede bazı mevzi başarılar sağlayabilir (Alman otoyolları bunun örneğidir); ancak bazı durumlarda zorlama yoluyla bir yarar temin etmekle, bu yarardan vazgeçip uzun vadede bu güçlükleri yeni teknik gelişmelerle çözme arasında tercih yapmamız gerekecektir (Hayek 1995: 73,84). Hangi üretim ya da hizmet şeklinin yeni ilerlemelere yol açacağını bilemeyiz. Özgürlüğün yararı, kestirilmesi olanaksız ilerlemelere kapıyı açık bırakmasıdır. Demokratik bir sistemin koruduğu özgür ve rekabetçi ortam bunu sağlayabilecektir.

Totalitarizm, Kanun Hakimiyeti ve Adalet

İnsan yaşamında iktisadi değerlerin değil, daha başka değerlerin önemli olduğu-

nu, iktisadi plancılığın salt iktisadi menfaatlerimizi ilgilendirmesi nedeniyle hayatımızın temelini oluşturan değerleri ciddi olarak tehdit edemeyeceği savunulmaktadır. Oysa Hilaire Belloc'un dediği gibi "servetlerin üretimini kontrol etmek, bütün insan hayatını kontrol etmek demektir". İktisadi değerlerin bizim açımızdan daha az önem taşıması, aslında bu alanda bizim için neyin daha önemli olduğunu kararlaştırma özgürlüğüne bizzat sahip olmamızdır. Oysa iktisadi hayatımız denetim altına alındığı, izleyeceğimiz amaçlar denetimden geçtiği zaman, gerçekte tüm yaşamımız denetim altına alınmış olacaktır; ki bu da totalitarizm demektir (Hayek 1995: 93,96).

Hayek, nazilerle sosyalistlerin "siyaset ile iktisat arasındaki yapay ayrıma" karşı aldıkları tavrın liberalizm ile totalitarizm arasındaki farkı gösterdiğini savunur. "İktisadi özgürlük olmadan siyasi özgürlük de olmaz" sözünün -plancıların ona yükledikleri anlamın ötesinde-doğru olduğunu ve günlük yaşamda iktisadi kaygılardan kurtulmamızı öneren "safça" yaklaşımların, bizi totalitarizme götüreceğinin çoğu insanlar tarafından anlaşılmadığını savunan Hayek'e göre "tek taraflı düşünen temiz kalpli bir idealistle, softa arasında genellikle bir adımlık bir mesafe vardır" (Hayek 1995:107,57).

Bu "bir adımlık mesafe"nin sonuçta bizi götürdüğü yer olan totalitarizm, özgürlüğün garantisi olan "Kanun Hakimiyeti" (Rule of Law)⁴ ilkesini de ortadan kaldıracaktır. Bu bağlamda öncelikle Hayek'te kanun hakimiyetinin anlamına göz atmak gerekir. Kanun hakimiyeti, A. Dicey'in tanımıyla; "evve emirde her türlü keyfi iktidara, her türlü keyfi harekete, her türlü imtiyaza, hatta hükümetin geniş bir takdir yetkisi ile mücehhez olmasına engel teşkil eden bir takım müesses kanunla-

⁴ En geniş anlamda devletin yaptırım gücünün soyut ve genel yasalarla sınırlandırılması demek olan bu ilke, yasanın kaynağı ile değil nitelikleri ile ilgilidir. Her türlü yaptırım genel, soyut ve adil olma gibi belli niteliklerdeki yasalarla sınırlandırılmalıdır. Yümer 1993: 110-11); Ayrıca, Bkz. Yayla (1993; 32-34).

rin mutlak hakimiyeti veya üstünlüğü demektir". Hayek'e göre devamlı bir hukuk yapısı kurarak, bu çerçevede üretim faaliyetlerini bireysel teşebbüslere bırakan bir sistem ile bunların merkezi otorite tarafından yönetimi arasındaki fark, "kanun hakimiyeti ile keyfi idare arasındaki fark" kadardır (Hayek 1995: 76-7). Kanun hakimiyeti ilkesinin temel özelliği, çıkarılacak kanunların genel, soyut, gayri şahsi ve belli bir kişi ya da gruba yönelik olmayışıdır. Kanunlar bu ilke ışığında keyfi bir biçimde değil, daha çok genel bir kategori olarak vazedilirler. Oysa, "beslenecek domuzların adedini, hizmete çıkarılacak otobüslerin sayısını belirlemek, işletilecek kömür madenlerini seçmek, ayakkabıların kaçta satılacağını belirlemek zorunda olan bir hükümet, bu kararlarını sabit presiylere dayandıramayacağı gibi, çok önceden karar alma imkanına da sahip değildir". Devlete geniş yetkiler verildiğinde, devlet "ütiliter bir araç" olmaktan çıkar ve başlı başına ahlaki bir kurum olur. Oysa kanun hakimiyeti ilkesi ışığında sürekli olarak genel ve soyut yasaların çerçevesinde yaşayan bireyler, yaptıkları eylemlerin sonuçları konusunda hem tam bir bilgi sahibi olurlar, hem de faaliyetlerine bir anda devletin keyfi bir yasayla yön vermeyeceğinin bilincinde olarak özgürce davranabilirler. Bu bağlamda İ.Kant'ın "İnsan, kanunlardan başka hiç kimseye itaat mecburiyetinde olmadıkça hürdür" sözünü nakleden Hayek'e göre "bir kanunun belirli bir olaya uygulanabilmesi için, o olay ortaya çıkmadan önce, o konunun genel bir kural olarak vazedilmiş olması" şartını getirir. Bu şart, kanun hakimiyetinin "kanusuz suç ve ceza olmaz" ilkesinde ifadesini bulurken, totaliter sistemlerde ise "kanunda açık olarak yazılı olsun veya olmasın, hiçbir 'suç' cezasız kalmamalıdır" ilkesine dönüşür (Hayek 1995: 86-9).

Kollektivizm ve onun ürettiği totalitarizm bu açıdan kanun hakimiyeti ilkesi ile taban tabana zıttır; ve sonuçta totalitarizme götürecek bir aşama, bu ilkenin zedelenmesidir. Kanun hakimiyeti ilkesinin çöküşü yolundaki bu akım, Hayek'e göre Almanya'da Hit-

ler'in iktidarı ele geçirmesinden bir hayli önce almış yürümüştü. Totaliter plancılığa doğru oldukça gelişmiş bir eğilim mevcuttu. Hitler'e sadece işin tamamlanması kalmıştı (Hayek 1995 : 83). Öte yandan bu ilke, görüldüğü gibi, kanunun meşru bir prosedüre uygun olarak çıkarılmış olması anlamına gelmemekte, yukarıda belirtilen ilkelere uygun olup olmamasına dayanmaktadır. Aksi halde Hitler'in de sınırsız yetkilerin tamamen Anayasaya uygun bir biçimde elde ettiği ve icraatının hukuksal açıdan meşru olduğu söylenebilir. Ama "Hitler rejimi altında Almanya'da kanun hakimiyeti kaidesinin cari olduğunu kim iddia edebilir ?" (Hayek 1995: 87).

Kanun hakimiyeti ilkesi ışığında çıkarılacak kanun "şekli kanun"dur; tıpkı şekli olan "adalet" gibi. Yaşamı boyunca "sosyal adalet" ilkesinin "içinin boş" olduğunu kanıtlamaya çalışan ve diğer eserlerinde de bu konuya geniş yer ayıran Hayek'e göre şekli adalet bireylerin özel durumlarını hesaba katmadan, hepsinin aynı eşit ilkelere tabi olmaları anlamını taşır. Aksi halde birbirinden farklı insanları aynı sonuçlara ulaştırmak için bunlara ayrı muamele yapmak gerekecektir. Bu durumda:

"Ya doktorlara ve hastabakıcılara daha yüksek ücret verilmesi, yahut daha geniş, iyi teşkilatlanmış bir sıhhat servisinin kurulması şıklarından birini seçmemiz icab ederse, ya çocuklara daha fazla süt vermek, yahut da ziraat işçilerine daha dolgun ücretler ödemek; ya işsizlere iş bulmak, yahut da çalışmakta olanlara daha iyi ücretler vermek şıklarından birini tercih etmemiz gerekse, bütün bu meseleler ancak tek bir şartla halledilebilir: Noksansız bir 'kıymetler silsilesi sistemi' kurmak şartıyla; öyle bir sistem ki, içinde, ferdi veya kolektif her ihtiyacın belli bir yeri bulsun" (Hayek 1995:82).

Doğal olarak bu tür bir "kıymetler silsilesi" üzerinde hiçbir zaman mutabakat sağlanamayacaktır. O halde yapılması gereken, kanun hakimiyeti ilkesinin de gereği olarak şekli ya da negatif bir adalet anlayışını kurma olmalıdır. Buna aykırı her politika, keyfi bir öncelik sırasına göre bir yeniden dağıtım anlamına gelecektir. Totalitarizm ise bu keyfililiğin ve dolayısıyla

adaletsizliğin doruğudur.

Sosyalizm ve Faşizmin Ortak Kökeni

Kölelik Yolu'nun hemen her bölümünde sıkça vurgulanan bir nokta, sosyalizmin ve faşizmin kollektivist niteliklerinin sonuçta onları zorunlu olarak totalitarizme mahkum ettiğidir. O'na göre her ikisi arasındaki şaşırtıcı benzerlik tesadüfi değildir. Max Eastman'ın Stalinizmi bir "Süper-Faşizm" olarak niteleyişini de nakleden Hayek, bu bağlamda Peter Drucker'in "Marksizm yolu ile özgürlük ve eşitliğe erişmenin mümkün olduğu kanaatinin tamamıyla yıkılması"nın Rusya'yı da Almaya ile birlikte totalitarizme götürdüğüne ilişkin görüşlerini de hatırlatır (Hayek 1995: 27,29).

Bu çerçevede pek çok nazi ve faşist liderin düşünsel gelişimlerinin seyrine de dikkat çeken Hayek'e göre, faşizm ve nazizmin İtalya ve Almanya'daki gelişimini dikkatle izleyen herkes, başta Mussolini olmak üzere (Laval ve Quisling de dahil) önceleri sosyalist olup, sonra faşizmde ya da nazizmde karar kılan önemli kişiliklerin sayısı karşısında şaşırırlar. Liderler hakkında doğru olan bu hüküm "alelade insanlar" hakkında daha da geçerlidir. Bir genç komünisti nasyonalizme geçirmenin -ya da bunun tersinin- görece kolay olduğunun Almanya'da iyi bilindiğini belirten Hayek'e göre, bu ülkede sosyalizm ve nasyonalizm arasındaki ilişki baştan beri güçlü olmuştur. Nasyonel-Sosyalizmin öncülerinden sayılan Fichte, Rodbertus ve Lassalle, aynı zamanda sosyalizmin de babaları sayılmaktadırlar (Hayek 1995:29,169).

1894'ten itibaren Marksist-Sosyalist saflardan birbiri ardına yeni öğretmenler çıkmış ve nasyonal-sosyalist camiaya, muhafazakar ve reaksiyonerleri değil, çalışkan işçi ve idealistleri kazandırmışlardır. 1914 Savaşının sonunda yaşanan Alman yenilgisinin yol açtığı savaş histerisi, nasyonal-sosyalizmi üreten modern gelişimin başlangıcıdır. Büyük ölçüde eski sosyalistlerin katkısıyla nasyonel-sosyalizm bu dönemde ortaya çıkmıştır. Tıpkı Alman düşüncesine Marksist unsurları nüfuz

ettirmiş olanların başında gelen Werner Sombart gibi: Öte yandan solun ve sağın sosyalistleri giderek birbirlerine yaklaşmışlar ve her iki tarafın anti-kapitalist güçlerinin birleşmeleri sonucunda Almanya'da liberal olan her şey kovulmuştur (Hayek 1995: 169).

Tek ve ortak dünya görüşüne dayanan bir kitle hareketi yaratmak için gerekli tüm telkin ve araçları ilk defa sosyalistler bulmuşlardır. Faşistler ve naziler de bu araçları maharetle kullanmışlardır. Gerçekten de İtalya ve Almanya'da faşistlerin ve nazilerin çok şey icat etmelerine gerek kalmamıştır. Hayatın tüm boyutlarını içine alan yeni bir siyasi hareket yaratma geleneği, her iki ülkede de daha önce sosyalistler tarafından kurulmuştur: "Dünyaya getirdikleri barbar torunların kültürlü ataları olan sosyalistler" (Hayek 1995:121) tarafından. Nasyonal-Sosyalizm doktrini uzun bir düşünce evriminin sonunda belirginleşmiş ve bu gelişim sürecine sadece Almanlar değil, T.Carlyle, S.Chamberlain, A.Compte, G.Sorel gibi düşünürler de katkıda bulunmuşlardır. Ancak bu fikirler 1914'e dek Almanya'da fazla etkili olmamış, daha sonra benimsemeye başlamıştır. Onları benimseten etken ise savaş ya da yıkım, sosyalizme karşı kapitalist tepki, ya da nasyonalizm olmamış, "aksine, bu fikirleri iktidara taşıyan destek sosyalizmden gelmiştir". Denebilir ki bu düşüncelere iktidar yolunu açan da, burjuvazinin desteği değil, güçlü bir burjuvazinin yokluğu olmuştur (Hayek 1995: 168-9).

Bu bağlamda 1933'den önce Almanya'da ve 1922'den önce İtalya'da komünistlerle faşistlerin ya da nazilerin, diğer partilerle çatıştıklarından çok daha fazla kendi aralarında çatışmış olmaları bizi yanıltmamalıdır. Bu durum daha çok aynı dinin iki mezhebi arasındaki çatışmayı ifade etmektedir. Şubat 1941'de Hitler "Nasyonal -Sosyalizm ile faşizmin aynı şey olduğunu" söylemiştir; "ama Hitler hiçbir zaman liberal olduğunu iddia etmemiştir" (Hayek 1995: 30-1). Görüldüğü gibi liberalizme karşıtlık açısından Hayek sosyalizmle faşizmi aynı yere koymakta ve bu ikisinin aynı psikolojiye ya da aynı entellektüel donanıma sahip insanların sıkça geçiş

yaptıkları bir bütün olduğunu ima etmektedir. Kölelik yolu'nda en çok rastlanan vurgulardan birisi bu konu üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Totaliter Bir Toplumda Yaşam ve Bilimin Kaderi

Kolektivist bir toplumda herkesin ortak bir ideal üzerinde birleşmesinin güçlüğüne daha önce değinilmişti. Özellikle bu ideal ayrıntılandırıldığında birleşme olasılığı daha da azalacak ve sonuçta tamamen kaybolacaktır. Toplumun pozitif bir plan üzerinde birleştiremeyen liderler, bu amaçlarına ancak negatif planlar doğrultusunda topluma bir hedef göstererek ulaşabileceklerdir. Kitleler totalitarizme giden yolda sözcüleri zengine karşı nefret ya da düşmana karşı kin gibi belli bir çizgi üzerinde birleşebileceklerdir. Hayek'e göre "totalitarizmin yerleşmesinde toplumun ilkel içgüdülerinin, düşük ahlâki ve entellektüel standartlarının egemen olduğu katmanlara ulaşmak gerekir"(Hayek 1995: 142-3).

"Biz" ile "onlar" arasındaki çelişki, karşıt grupları en fazla birleştiren temalar olacaktır. Almanya'da Yahudiler'in, Rusya'da Kulaklar'ın ayıklanmasına götüren anti-semitik kin ile anti-kapitalist kin aynı kökten gelirler. Yahudiler bu bakış açısından, zengin bir sınıf ve kapitalizmin temsilcileri olarak görülmüşlerdir. Ancak, Hayek, kolektivist politikanın milliyetçi politikaya dönüşümü gibi "evrensel" bir eğilimi salt kitlesel destek sağlama zorunluluğu ile açıklamaz: "Gözlenen odur ki, kolektivist milliyetçilik, ırkçılık veya sınıfçılık gibi özel şekillerinin dışında varolabilme şansı yok gibidir. Amaç ve çıkar birliğinin oluşturduğu toplulukta yoldaşlar arasındaki görüş ve düşünce benzerliği, insan olarak sahip oldukları benzerlikten daha çarpıcıdır" (Hayek 1995:144-5).

Kolektivistizmin ya da sosyalizmin savunduğu enternasyonalizm ilkesinin, milliyetçi bir politikaya dönüştüğünü ya da bu tür politikayı zorunlu kıldığını söylemek oldukça şaşırtıcıdır. Ancak, Hayek'e göre planlamacıların -sanıldığı aksine -enternasyonalizme karşı takındıkları "açık husumetin" bir nedeni

de, toplumun dış dünya ile temaslarının planlamaya engel oluşturmasıdır. Findlay Mac Kenzie'nin "planlamacıların büyük çoğunluğu birer miltan- nasyonalisttir" sözünü de hatırlatan Hayek'e göre başarılı bir plan yapmak için ülkenin dış dünyadan yalıtılması zorunludur(Hayek 1995:147). Özellikle iktisadi yalıtımın dışında, toplumu "eğitmek" isteyen totaliter bir sistem, bu eğitimin başarıya ulaşması için ekonomik yalıtımın yanında kültürel, sanatsal vb. alanlarda da ulusal bir politika gütmek zorunda kalacaktır⁵.

Böyle bir sistemde "halkın gayretini kazanmayı ve yönlendirmeyi sağlayan bir araç olarak resmî doktrin yaratma" zorunluluğu gündeme gelmektedir. Aslında bu zorunluluk ya da ihtiyaç, düşünürün "totaliter sistemin çeşitli teorisyenleri" dediği kişilerce savunulmuştur. Platon'un "soylu yalanları"ı, Sorel'in "efsaneler"i, Nazilerin "ırkçı doktrin"i ile Mussolini'nin "korporasyoncu devlet" teorisi hep aynı amaca hizmet etmişlerdir (Hayek 1995: 160). Bunların tümü de, daha sonra peşin yargılı bir düşünce sistemini haklı çıkarmak için geliştirilecek "bilimsel teoriler" in özel yorumuna dayanmışlardır. Bu tür bir sistemde bilim de halkın zihnini yönlendirmek için yöneticilerin kullandıkları resmî "myth"leri üreten "verimli fabrikalar"a dönüşmektedir. Soyut düşünce biçimlerine karşı duyulan hoşnutsuzluk totaliter sistemlerin ortak özelliği halindedir; "rölativite teorisinin Hıristiyan veya Nordik fiziğe Yahudi saldırısı olarak veya diyalektik materyalizm ve Marksist dogma ile çatışmalı bir teori olarak takdimi farklı şeyler değildir" (Hayek 1995:163-4). "Marksist-Leninist Doğal Bilimler Gazetesi"nde rastlanan şu sloganlar da ("Cerrahide Marksist-Leninist Teorinin Temsilcisiyiz" veya "Matematikte Partinin Sesiyiz"), Nazile-

5 Kölelik Yolu'ndan yirmi üç yıl sonra yazdığı bir kitapta Hayek (1967:217) kitabına ilişkin olarak İşçi Partisi'nin kimi önde gelen liderlerinin tavrılarını burada dile getirilen teziyle ilişkilendirerek şöyle yazmıştır: "...bunlar benim, sosyalizmin milliyetçi eğilimleri konusundaki vurgularımın iyi bir örneğini vererek kitaba, bir yabancı tarafından yazıldığı zeminini üzerinden saldırdılar".

rin "Nasyonal-Sosyalist Matematikçiler Birliği" de bilime ilişkin ortak bir bakış açısını yansıtırlar. Bilim, gerçeği yansıtmak yerine sınıf çıkarlarına, topluma ya da devlete hizmet etme zorunluluğuyla karşı karşıya bırakıldığında yeni argümanlar ileri sürmenin ve bilimsel tartışmaların tek görevi, olsa olsa toplumu yönetecek inançların doğrulanması ve yayılması olacaktır (Hayek 1995:169).

Görüldüğü gibi Hayek totaliter sistemlerde doğan bu trajik durumları, bu sistemlerin amaçları arasındaki farkları ayırmadan, hepsini aynı kategoride değerlendirmektedir. Bu çerçevede onun açısından önemli olan totaliter bir sistemin hangi yüce ideali taşıdığı ya da taşıdığını savunduğu değil, içinde yaşadığı bireye nasıl baktığıdır. Kölelik Yolu boyunca, yolda gidiş amacı değil, yolun kendisi ve varıldığı nokta temel alınmış görünmektedir.

DEĞERLENDİRME

Kölelik Yolu'na ilişkin olarak yapılabilecek ilk değerlendirme, onda dile getirilen son derece çeşitli konuların liberal siyasal düşünce geleneği ışığında oldukça başarılı bir biçimde işlendiği ve teorik iç tutarlılığının kolay eleştirilemeyeceğidir. Gerçekten de yazar plancılıktan rekabete, özgürlükten totalitarizme kadar ele aldığı tüm kavramlar arasındaki örgüyü birbirini bütünleyecek biçimde oluşturmuş (kendiliğinden düzen kavramı ile bilgi teorisi ilişkisinde bu durum somut biçimde görülmektedir); ve ekonomiye devletin müdahalesine ilişkin yaklaşımların; liberal çizgideki iktisatçı ve yazarlar tarafından bile kabul lenilmek zorunda kaldığı 1940'lı yılların savaş ortamında, önemli bir entellektüel cesaret göstererek kendi düşünce sistemiyle çelişebilecek "ödün"ler vermemiştir.

Öte yandan, ileri sürdüğü tezleri tarihsel ve güncel örneklerle destekleyerek, teori ile pratik arasında da ilişki kurmaya çalışmıştır. Bu açıdan da kitabın olumlu bir nitelik taşıdığı söylenebilir.

Düşünürün totalitarizm kavramını kul-

lanışında, bu kavramı birbirine karşıt iki ideolojiyi (faşizm ve sosyalizmi) kapsayacak biçimde kullanması, siyasal yelpazenin bu her iki yanında yer alanları da rahatsız edici bir nitelik taşımaktadır. Ancak, yazarın kurduğu paralelliğin, bu düşüncelerin nihai amaçlarına yönelik olmadığı da gözden kaçırılmamalıdır. Diğer yandan yazarın sosyalizme ilişkin eleştirilerinin bu ideolojinin neredeyse hiç tartışılmayan bazı niteliklerine (sözgelimi enter-nasyonalizmine) ilişkin olması da ilgi çekicidir. Görülen odur ki burada düşünür "bir ideolojinin çürütülmesi için onun en zayıf görünen yönlerine değil, en güçlü olduğunu sandığı yönlerine yüklenmek gerektiği"ne ilişkin kendi kişisel presibine uymaktadır.

Kölelik Yolu'nun diğer bir açıdan önemi ise, bir özgürlük savunusu olarak değerlendirilerek sonraki yıllarda liberalizmi savunanlara ışık tutmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Kitabın kaleme alındığı yıllarda oldukça gözden düşmüş bir kavram olduğu sıkça dile getirilen özgürlük, Hayek'in elinde bireyin koruması gereken en önemli değerlerden birisi durumuna gelmiştir. İlerleme ile özgürlük arasında kurduğu bağlantı onun bu ilkeyi araçsal bir konuma indirdiğine ilişkin yaklaşımları ise Kölelik Yolu'ndan çıkarmanın güç olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan kanun hakimiyeti ilkesinin de temel amaçlarından birisi olarak özgürlüğü korumaya yönelmiş olduğu yine Kölelik Yolu'nda belirginleşmektedir.

Bu değerlendirmelerin dışında Kölelik Yolu liberalizme yöneltilen ve Liberalizmin soyut bireyi esas aldığı, kendiliğinden düzen içinde ayrıcalıklı olanların dışındaki insanların özgür olamayacağı, bireyden hareketle bir sosyal teorinin oluşturulamayacağı gibi genel eleştiriler ışığında ele alınabilir.. Ancak bu eleştirilerin Kölelik Yolu'nu aşan daha genel bir ideolojik tartışmanın kapsamında yer alması gerektiğini söyleyebiliriz. Kitap, özellikle totalitarizm eleştirisine ayrılmış olduğundan, tartışma daha çok kolektivizm - planlama - özgürlük gibi konularda yoğunlaşmaktadır.

Sonuç olarak Kölelik Yolu'nun, siyasal yelpazenin her yanından gelen ve özgürlüğe zarar verdiği düşünülen yaklaşımlara karşı, bireysel bir özgürlük savunusu olması açısından önemli olduğunu söyleyebiliriz. Gerçi sosyalistler bu eleştirilerden biraz fazla pay almaktadırlar - kitabın" tüm partilerin sosyalistlerine" ithaf edilmiş olması da bunu göstermektedir - ama yazarın Hayek gibi sosyalizme karşı hiç de olumlu düşünceleri olmayan bir kişi olması bu "fazladan pay"ın nede-nini açıklıyor görünmektedir.

KAYNAKLAR

- AKTAN, Coşkun Can, "Çağdaş Liberal Düşünce Okulları ve Hayek", Der. A.Yayla, **Hayek'te Serbest Piyasa Ekonomisi ve Özgür Toplum**, Ankara, 1993, ss. 19-43
- ARMEY Dicy, "How Far Have We Traveled Down Hayek's 'Road'?" Röportaj, **Policy Review**, Yaz 1994, s. 14
- BARRY, Norman, "Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal ve İktisadi Felsefesi", Der. A. Yayla, **Hayek'te Serbest Piyasa Ekonomisi ve Özgür Toplum**, Ankara, 1993, ss.103-118
- BURNS, E. Mc Nall, **Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950**, Çev. A. Şenel, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1984
- CRESPIGNY, Anthony, "F.A. Hayek: İlerleme İçin Özgürlük", Der. A. Crespigny - R. Minogue, **Çağdaş Siyaset Felsefecileri**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994, ss. 59-74
- ERDOĞAN, Mustafa, "Liberalizm, Muhafazakarlık ve Türk Sağı", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 16, Güz 1991, ss. 44-56.
- FORBES, Malcolm S., "HowFar Have We Traveled Down Hayek's 'Road'?" Röportaj, **Policy Review**, Yaz 1994, ss.15-6
- HAYEK, Friedrich A., **Esaret Yolu**, Çev. T. Fevzioğlu, Ankara: S.B.O Dergisi'nden Ayrı Bası, 1948
- HAYEK, Friedrich A., **Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük**, Çev. A. Yayla, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1994
- HAYEK, Friedrich A., **Kölelik Yolu**, Çev. T. Fevzioğlu-Y. Arsan, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1995
- HAYEK, Friedrich A., "**Liberal Bir Sosyal Düzenin İlkeleri**", Der. A.Yayla, **Sosyal ve Siyasal Teori**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993, ss. 121-35
- HAYEK, Friedrich A., **The Road to Serfdom**, Londra: George Routledge and Sons Ltd., 1994
- HAYEK, Friedrich A., **Studies in Philosophy, Politics and Economics**, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1967
- HEYWOOD, Andrew, **Political Ideologies**, Macmillan : Philip Allan, 1988
- KUKATHAS, Chandran, **Hayek and Modern Liberalism**, Oxford: Clarendon Press, 1990
- YAY, Turan, "Hayek'in İktisat Anlayışı" , Der. A. Yayla, **Hayek'te Serbest Piyasa Ekonomisi ve Özgür Toplum**, Ankara 1993, ss.141-59
- YAYLA, Atilla, "Hayek, 20. Yüzyıl ve Türkiye", **Türkiye Günlüğü** Sayı: 18, Bahar 1992, ss. 48-59
- YAYLA , Atilla, "Liberalizme Bir Bakış", **Türkiye Günlüğü**, , Kış: 1991, Sayı: 17, ss. 32-63
- YAYLA, Atilla, **Özgürlük Yolu**, Hayek'in Sosyal Teorisi, Turhan Kitabevi : Ankara, 1993
- YUMER, Ruhdan, "Hayek'çi Liberalizmin Temel İlkesi", Der. A. Yayla, **Sosyal ve Siyasal Teori**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993, ss.108-20 ■